

Elena MACHAJDÍKOVÁ, Júlia RAGAČOVÁ

SLOVENSKO NA MAPÁCH V 16. – 20. STOROČÍ

Machajdíkova, E., Ragačová, J.: Slovakia on maps from the 16th to 20th centuries. Kartografické listy 2005, 13, 5 figs., 3 refs.

Abstract: The article offers an overview of the development of mapping in Slovakia from its beginnings in the 16th century until present analysing retrospective historical maps, measure devices, and cartographic instruments from Slovak archives and other state institutions.

Keywords: mapping of Slovakia, historical maps, measure devices and cartographic instruments, map exhibition

Úvod

Slovenské národné múzeum v Bratislave (SNM) v spolupráci s Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky a Geodetickým a kartografickým ústavom usporiadalo v termíne 16. 3. – 27. 4. 2005 výstavu s názvom *Slovensko na mapách v 16. – 20. storočí*, ktorá poskytla prehľad vývoja mapového zobrazovania územia Slovenska od jeho počiatkov v 16. storočí až po súčasnosť. Výstava mála vernisáž v predvečer vedeckej konferencie „*Historické mapy*“, ktorá sa konala v gescii Kartografickej spoločnosti Slovenskej republiky.

Vystavené mapové diela zo slovenských archívov a niektorých štátnych orgánov a organizácií patria k historickým prameňom poznávania prírody a spoločnosti Slovenska, ktoré svojim jedinečným estetickým stvárnením a faktografickými údajmi informovali návštevníkov o zemskom reliéfe (georeliéfe), sídelnej štruktúre i histórii dnešného územia Slovenska.

Výstava bola rozdelená sprievodnými textami na tri časové úseky: mapy 16. – 17. storočia; mapy 18. storočia a mapy 19. – 20. storočia. V každom časovom úseku dominovali mapové diela významných kartografov, ktorí v dobe svojej pôsobnosti posunuli vývoj mapovania dopredu.

Mapy územia Slovenska v 16. – 17. storočí

Slovenské územie bolo pre svetovú kartografiu dlho neznámym územím. Do rozpadu Rakúsko-Uhorska v roku 1918 nebolo samostatným administratívnym a štátnym útvarom, tvorilo integrálnu súčasť Uhorska. Na celouhorských mapách sa nachádza ako neohraničené územie. Z 15. storočia sa nezachovali kartografické diela. Usudzuje sa však, že územie Slovenska sa v tomto období objavovalo na mapách Európy podľa zachovaných kozmografií a tabuliek zostavených z astronomických meraní polôh miest, v ktorých sú zmienky aj o niektorých mestách z územia Slovenska.

Vlastné obdobie dejín kartografie na Slovensku začína pôsobnosťou univerzity *Academie Istropolitana* v Bratislave, ktorú založil kráľ Matej Korvín roku 1467 a vyhotovením prvej zachovanej pôvodnej *Mapy Uhorska* od Lazara (Rosetihó ?), kanonika a tajomníka ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakóca. Prierez dejín mapovania uviedla práve Lazarova mapa Uhorska, ktorú upravenú v roku 1528 vydal Georg Tannstetter (1482 – 1553) a Johann Spiesshaimer (Cuspinianus) v Ingolstade. Mapa Uhorska (*Tabula Hungariae ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien(sis). Cardin(alis) Sekretariu(m) virum expu. congesta. a Georgio*

PhDr. MACHAJDÍKOVÁ, E., Archív Slovenského národného múzea, Žižkova 18, P.O.BOX 13, 810 06 Bratislava 16, e-mail: archiv@snm.sk.

PhDr. RAGAČOVÁ, J., Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr, Križkova 7, 811 04 Bratislava 1, e-mail: Ragačova.Julia@mvsr.vs.sk.

Tanstetter Collimitio reuisa auctiorq(ue) reddita. atque iamprimu(m) a Jo. Cuspiniano edita Serenissimo Hungariae et Bohemiae Regi Ferdinando principi et infanti Hispaniarum, Archiduci etc. sacra auspicio maiestatis suae, ob reip. Christiane usum, opera Petri Apiani de Leyssnigh Mathematici Ingolstadiani invulgata Anno Dni 1528) od Lazara bola vyhotovená približne v mierke 1:1 093 000. Odborne kvalitnému vyhotoveniu mapy sa dá vyčítať len jej pootočenie obsahu doľava o 45°. Napriek kladnému prijatiu mapy v odborných a vládnych kruhoch jej osud na tri storočia ostal pre históriu neznámy.

Cisár Ferdinand I. pre naplnenie svojich mocenských záujmov potreboval nové a podrobné mapové dielo Uhorska. Touto úlohou poveril v roku 1552 svojho osobného lekára a matematika *Wolfganga Lazia* (1514 – 1565). *Laziova mapa* vychádzala z Lazarovej mapy Uhorska. V tom čase sa objavili ešte tri kópie *Lazarovej mapy*, ktoré mali správnu kresbu. Jednu z nich vypracoval aj kartograf slovenského pôvodu *Ján Sambucus* (1531 – 1584), ktorý používal niekedy prívlastok *Pannonius*. Na výstave bola vystavená však mapa Uhorska z roku 1579, na vyhotovenie ktorej ako predloha slúžila práve *Laziova mapa* a *Sambucova mapa Uhorska* (*Ungariae loca praecipua recens emendata atque edita, per Ioannem Sambucum Pannonium*) vyšla ešte vo viacerých vydaniach aj v 17. storočí (obr. 1).

Obr. 1 Mapa Uhorska, autor Ján Sambucus, rok 1579 (Archív hlavného mesta Bratislavy)

Mapy v 16. a 17. storočí vznikali v nepokojných časoch tureckých nájzdov do strednej Európy a vyznačujú sa značnou polohovou nepresnosťou. Cenné sú však svojím obsahom, miestopisným názvoslovím a graficko-výtvarným stvárnením. Toto obdobie zastupovali ďalšie mapy: mapa Uhorska s vedutami Budína a Bratislavy (*Nova et recens emendata totius regnis Ungariae una cum adjacentibus et finitimis regionibus excudebat Dankertz*) od J. Dankertsa, ktorá vznikla v roku 1663, mapa Uhorska so zoznamom uhorských kráľov (*Abbildung des Königreich Ungarn*) v roku 1663 a mapy zobrazujúce oblasť Žitného ostrova v 17. storočí. Na prvej z týchto máp je zobrazené dobývanie Bratislavy cisárskymi vojskami a obliehanie Nových Zámkov cisárskymi vojskami pod vedením generála Bucquoya (*Presburg, Neuuhyssell* – obr. 2) asi z rokov 1621 –

1635. Spolu s mapou Žitného ostrova (asi *Krekwitz, G.: Totius regni Hungariae, Frankfurt (1685?)*) sú jedinečnými historickými prameňmi k dejinám protitureckých bojov a unikátnymi kartografickými prameňmi.

Obr. 2 Mapa Žitného ostrova, nedatované – asi druhá polovica 17. storočia
(Archív hlavného mesta Bratislavy)

Mapy územia Slovenska v 18. storočí

Kvalita máp závisí od presnosti zemepisnej siete (rovnobežiek a poludníkov), získanej astronomicko-matematickým zameraním pevných bodov v teréne. Významný medzník v uhorskej mapovej produkcii znamenala tvorba slovenského kartografa a matematika *Samuela Mikovíniho* (1700 – 1750). Jeho najväčší prínos spočíva najmä v jeho geometricko-trigonometrických meraniach a atronomických pozorovaniach. Na základe svojich astronomických meraní vytýčil základný poludník prechádzajúci severovýchodnou vežou Bratislavského hradu, nazývaný tiež *meridianus Posoniensis* (alebo bratislavský poludník), ktorý používal pri určovaní matematického základu máp. Pomocou svojich metód vytvoril Mikovíni aj jednotlivé stoličné mapy, publikované v historicko-geografickom diele o Uhorsku Mateja Bela *Notitiae Hungariae novae geographico historica* (vystavená mapa Turčianskej stolice bola z druhej časti *Notitiae...*, vydaných vo Viedni roku 1736).

Mikovíni využíval pri tvorbe máp pravdepodobne aj starší kartografický materiál, ako boli napríklad niektoré mapy panstiev. Z týchto rukopisných podkladov prebral Mikovíni najmä názvoslovie. Na mape hraníc medzi panstvom Muráň a Liptovský Hrádok (*Metarum conspex(tus) inter inclita dominia Liptoujvár seu Hradekiense et Muraniense*) z 26. júla 1733 je zjavný Mikovíniho vplyv. Jej autormi sú: geograf hrádockého a muránskeho panstva *Ján Matolai* a geograf muránskeho panstva *Pavol Porubský*. Terén však nie je zakreslený metódou kopčekov, doliny a horské ráscochy sú zvýraznené šrafami (obr. 3).

Po Mikovíni nastalo v uhorskej pôvodnej mapovej tvorbe obdobie stagnácie. Výnimkou sú práce jeho žiakov prezentované na výstave mapou Uhorska (*Tabula nova incliti regni Hungariae iuxta nonnullas observationes Samuelis Mikoviny*) od *A. E. Frítscha* vydanou v Bratislave v roku 1753 a mapou Bratislavskej stolice (*Comitatus Posoniensis germanis Presburg dicti delineatio geographica. Ex prototypo Micoviniano*) vydanou v norimberskej dielni Homanových dedičov

z roku 1757, ktorej autorstvo sa v kartografickej literatúre pripisuje G. D. C. Nicolaiovi. Z norimberskej kartografickej dielne J. B. Homanna pochádza aj nedatovaná mapa Európy (*Europa christiani orbis domina in sua imperia regna et status exacte divisa per Joan(em) Bapt(istam) Homann*) asi z polovice 18. storočia.

Obr. 3 Mapa hraníc medzi panstvom Muráň a Liptovský Hrádok, autori J. Matolai a P. Porubský, 26. 7. 1733 (Ministerstvo vnútra SR – štátny ústredný bankský archív v Banskej Štiavnici)

Kartografiu 18. storočia prezentovali ďalšie unikátne mapové diela, ako napr. mapa Uhorsko-moravsko-sliezskych hraníc s plánom cestnej siete vedúcej do oblasti stredoslovenských bankských miest a severozápadného Slovenska (*Plan der Ungarisch, Mährisch und Schlesischen Grenzen*) asi z prvej polovice 18. storočia, Mapa chotárov bankských miest Smolníka, Švedlára a Štósu (*Delineatio geometrica super oppida privilegiata montana Szomolnok, Schwadler et Stosz*) z roku 1763, kuriózna mapa intravilánu obce Ratnovce (*Ratnóc*) z 28. júna 1763, mapa Bratislavy a dunajských ostrovov patriacich Pálfiomcom (*Mappa insulas Palffyanas cum terreno l(iberae) r(egiae) civit(tatis) Posonienis*) od Michala Karpeho z roku 1762, Mapa Vladimírská a Haliče (*Lubomeriae et Galliciae regni tabula geographica impensis Homannianorum haeredum*), na ktorej nájdeme zakreslené aj spišské mestá, ktoré boli v rokoch 1412 až 1772 v poľskom zálohu. Oblasť Spiša bola zobrazená aj na mape Spišskej stolice (*Mapa comitatus Scepusiensis cum suis vicinitatibus*) asi z roku 1794, moravsko-slovenské hranice boli zobrazené zase na Situačnom pláne umiestnenia milícií pozdĺž moravskej hranice (*Plan von denen auf denen Mährischen Gräntzen in Postirung Stehenden Militzien*) asi z 18. storočia. Polohopisná mapa povodia Váhu a Kysuce asi z druhej polovice 18. storočia zobrazovala nielen povodie spomínaných riek, ale aj umiestnenie jednotlivých miest a obcí pozdĺž tokov. Mapy 18. storočia uzatvárala mapa Uhorska (*Regni Hungariae in suos circulos et commitatus divisi*) od Samuela Kriegera, vydaná vo Viedni, pravdepodobne medzi rokmi 1786 – 1790. Pochádza asi z obdobia vlády Jozefa II. a týka sa zavedenia reformy o územno-správnom rozdelení krajiny na dištrikty a stolice. Všetky reformy však ku koncu svojej vlády Jozef II. odvolal.

Významnú nemeckú kartografickú dielňu zastupujú mapy z Atlasu minor od T. C. Lottera vydaného v Augsburgu asi medzi rokmi 1764 až 1777, a to mapa Nemecka (*Imperium Romano-Germanicum in suos Circulos Elect(um) et Status sum(m)a cura et Studio divisum aeri insculpt(um) apud T(obiae) C(ongradi) Lotter(i) Geogr(aphi) Aug(ustae) V(indelicorum)*) a dve mapy

Uhorska: *Regni Hungariae Delineatio Studio M(athei) Seutt(eri) S(acrae) C(aesaris) M(aiestatis) Geogr(aphi) Aug(ustae) Vind(elicorum)* a *Regni Hungariae Delineatio Studio M(athei) Seutt(eri) S(acrae) C(aesaris) M(ajestatis) Geogr(aphi) Aug(ustae) Vind(elicorum)*. V zobrazení územia dnešného Slovenska sa autor máp G. M. Seutter dopustil viacerých nepresností v zákrese miest, ako aj prepise ich názvov, keď napr. Leopoldov (*Leopoldstadt*) situoval veľmi južne od Bratislavy (*Presburg*) a Trnavy (*Tirnav*). Táto nepresnosť sa na mape Nemecka nevyskytuje. Okrem väčších a bežne zakresľovaných miest, ako napr. Nitra (*Neitra*), Topoľčany (*Topolzau*), Kremnica (*Kremnitz*), Trenčín (*Trenschin*), Zvolen (*Altsol*), Banská Bystrica (*Neusol*), Levoča (*Leutch*), Poprad (*Poprat*), Košice (*Caschau*), nájdeme tu aj menšie mestečká a dediny – Starú Turú (*Tura*), Hybe (*Hibe*), Lučivnú (*Lucivna*) a ďalšie.

Na zabezpečenie vojenských cieľov monarchie mali slúžiť presné a podrobné mapy, najmä veľkých mierok so zakreslením členitosti terénu s podrobným vodopisom, cestnou sieťou a zobrazením všetkých významných objektov v krajine. K prvému vojenskému mapovaniu sa prišlo za vlády Márie Terézie v roku 1763. Mapovanie územia ukončili za vlády jej syna cisára Jozefa II. roku 1785. Jozefské mapovanie (1766 – 1785) znamenalo vyvrcholenie kartografického zobrazenia celého územia Slovenska v 18. storočí. Mapy boli vyhotovené hlavne v mierke 1:28 800. Dnešné územie Slovenska je na 210 mapových listoch, na výstave bol vystavený mapový list Trenčianskej stolice.

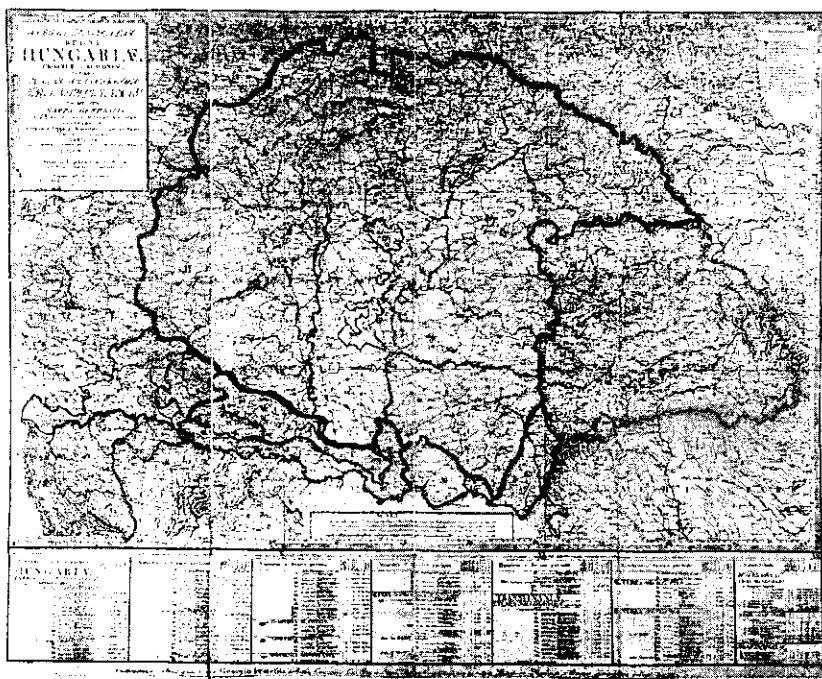
Mapy územia Slovenska v 19. – 20. storočí

Väčšia presnosť zobrazenia územia Slovenska sa dosiahla zavedením triangulačnej siete v 19. a 20. storočí v terénnom mapovaní. Tvorcom jednotnej triangulácie Uhorska bol významný kartograf a topograf slovenského pôvodu *Ján Lipský* (1766 – 1826). Ako dôstojník cisárskej armády sa venoval najmä meraniam, matematickému základu máp a ich vyhotovovaniu. Vrcholom jeho kartografickej tvorby je Generálna mapa Uhorska (*Tabula generalis regni Hungariae, Croatiae et Slavoniae, nec non magni principatus Transylvaniae conspectum mapae generalis in IX. sectiones moduli maioris distributae, civitates, oppida, stationes et vias postales* – obr. 4) vystavená s mapou východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorá vyšla v Pešti v roku 1810. Lipského Generálna mapa Uhorska znamenala významný prelom v mapovom zobrazovaní krajiny, bola vypracovaná na skutočne vedeckých základoch a takmer bez chýb.

Druhé vojenské mapovanie zahájil cisár František I. roku 1806. Celý uhorský súbor mapových listov je v mierke 1:28 800, na Slovensko pripadá 270 mapových listov. Prvý raz sa použila šrafovacía metóda na zobrazenie reliéfu spolu s výškovými kótami podľa saského topografa majora *J. G. Lehmann*a. Všetky práce na druhom vojenskom mapovaní ukončili v roku 1869. Vystavená bola Generálna mapa Uhorska (*Mapa generalis topographico-ecclesiastico-ethnographico-statistica regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et confiniorum militarium magni item principatus Transylvaniae*) vydaná vo Viedni v roku 1844 v mierke 1:200 000. Generálnou mapou Uhorska je aj mapka insígnii Rádu Svätého Štefana a kolegiálnych kapitúl (*Ordo s(ancti) Stephani primi regis apostolici signa distinctiva capitulorum*) so zaujímavým estetickým stvárnením.

Podiel na pokroku kartografie 19. storočia mal Slováč *Ján Matej Korabinský*, ktorý je považovaný za zakladateľa štatistickej geografie. Vo Viedni roku 1804 vydal pozoruhodný vreckový atlas uhorských stolíc (*Atlas Regni Hungariae Portalis. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn*) prezentovaný mapkou Turčianskej stolice. Na Korabinského mali zjavný vplyv mapové diela S. Mikovíniho, ktoré získal z pozostalosti A. E. Fritscha.

Mapové listy prvého, druhého a tretieho vojenského mapovania Trenčianskej stolice sú príkladom prelomového obdobia v kartografii, ktoré boli vystavené spolu, aby sa nenarušila ich vecná spätosť a názornosť. Z obdobia tretieho vojenského mapovania bola vystavená mapa Nitrianskej župy a mapy západného Slovenska – z okolia Bratislavy, Malaciek, Senice, Nitry, Serede, Trnavy a Hlohovca (*Umgebungen von Malaczka und Senitz, Tyrnav und Freistadt, Pressburg, Neutra und Szerede*) z roku 1869.

Obr. 4 Generálna mapa Uhorska, Ján Lipský, Pešť 1810 (Slovenské národné múzeum v Bratislave)

Okrem verejnosti utajovaných a neznámych vojenských kartografických diel mohli návštevníci výstavy vidieť aj iné druhy máp: mapu územia piatich spišských podtatranských miest – Spišská Sobota, Poprad, Veľká, Matejovce, Stráže (*Mappa geometrica circuli superioris XVI. coronarium oppidorum Scepusiensium Montis S(an)cti Georgii, Poprad, Fölcka, Matthaeotz et Strasa*) od Samuela Köhlera z roku 1828, ktorá bola vyhotovená podľa pôvodného originálu z roku 1785, dopravné uzly železničnej siete monarchie na mape železničných spojov Rakúsko-Uhorska od F. Zimpela z roku 1858, geologické mapy Tvrdošína na Orave (*Turdossin an der Arva, Zone 8. Col. XXI.*) z roku 1876 mierky 1:75 000.

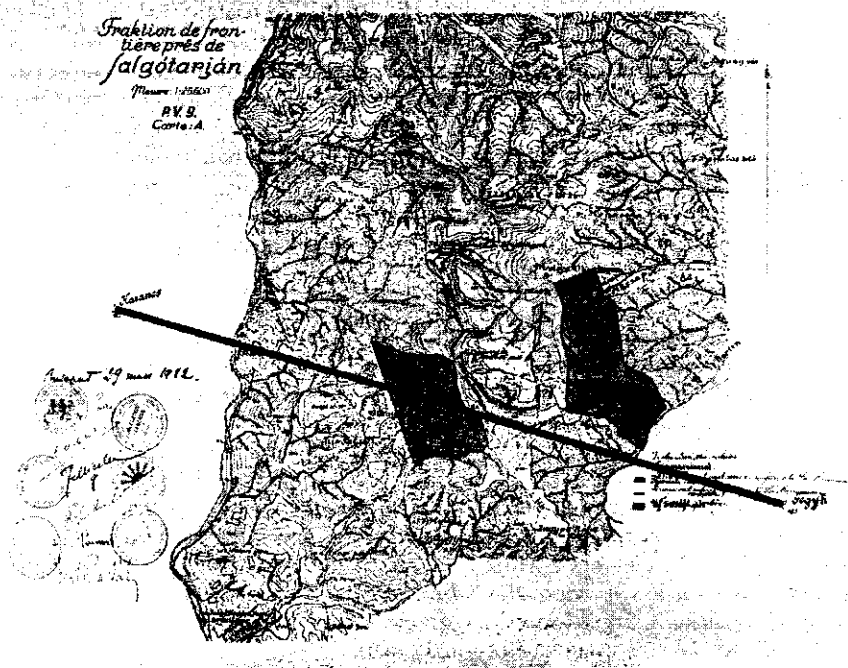
Stabilný pozemkový kataster znamenal pre panovníka istotu v evidencii pozemkov, ktorá tvorila podklad na vyrubovanie daní, resp. iné potreby verejnej správy. V súčasnosti u nás rastie záujem o katastrálne mapy. Na výstave boli vystavené katastrálne mapy obcí Devín, Karlova Ves, Beluša a Žehra.

V ostatnom desaťročí 19. storočia pôsobil v uhorských službách aj niekoľko cudzincov, ktorí významnou mierou ovplyvnili úroveň uhorskej kartografie. K najvýznamnejším nepochybne patrili Čech *Jozef Homolka*, ktorý vydal okolo 200 máp (napr. administratívne mapy Uhorska, mapy Košíc, Bratislavy a iných miest, mapu minerálnych vôd a kúpeľných miest, ortografickú a hydrografickú mapu alebo prvú automapu Uhorska.). Vystavená bola jeho poľnohospodárska mapa Uhorska (*A Magyar Szent Korona Országainak Földművelési térképe*) z roku 1895, ktorú vypracoval podľa úradných katastrálnych elaborátov v mierke 1:900 000.

Vývoj vodných tokov bol vždy v popredí záujmu kartografov. Príkladom vodopisnej mapy je mapa Dunajskej kotliny s plánom regulácie Dunaja (*Dunavölgy*) od Ignáca Darányiho z roku 1903 vyhotovená v mierke 1:400 000.

Rozdelenie Rakúsko-Uhorska a vznik nástupníckych štátov priniesol rokovania na medzinárodnej úrovni. Úlohou doby bolo rozdelenie územia a určenie ich hraníc. Verejnosti málo známe hraničné mapy zastupoval súbor máp, ktorý zobrazoval hraničné mapy medzi Slovenskom a Ma-

d'arskom podľa Trianonskej zmluvy z rokov 1922 až 1924 z oblasti Salgotariánu, Šomošovej a Tajchy okresu Rimavská Sobota (obr. 5).

Obr. 5 Hraničná mapa – návrh hraničnej čiary podľa Trianonskej zmluvy v lokalite Salgotariánu, 1922 (Ministerstvo vnútra SR – odbor správy štátnych hraníc v Bratislave)

Mapy Slovenskej republiky na začiatku druhej svetovej vojny, po rozdelení Československa na Protektorát Čechy a Morava a Slovenskú republiku roku 1939, zastupovali mapy nemeckej produkcie slovenských archívov.

Nedávnu socialistickú minulosť Slovenska predstavovala základná mapa Československej socialistickej republiky z roku 1966 v mierke 1:1 000 000 a špeciálna mapa pre nevidiacich so zvýraznením hraníc a hlavných miest jednotlivých krajín a vysvetlivkami v braillovom písme zo 60. rokov 20. storočia (v mierke 1:12 000 000). Súčasnú mapovú tvorbu prezentovala mapa územného a správneho členenia Slovenskej republiky v mierke 1:400 000 vydaná roku 1996.

Meracie prístroje a kartografické pomôcky

Technické vybavenie kartografa – meracie prístroje a kartografické pomôcky zo slovenských múzeí dokumentovali vývoj meracej techniky.

V 16. storočí sa merania realizovali pomocou meračskej šnúry na základe podobnosti trojuholníkov. Vynález kompasu znamenal ľahké, rýchle a presné merania, orientáciu mapy a určenie polohy. Dôležitým vynálezom bolo zariadenie na meranie výšky hviezd nad horizontom – astroláb, ktorý bol najstarším vystaveným technickým prístrojom (17. storočie).

V 18. – 19. storočí narastali nároky na presné zameriavanie terénu krajiny a kvalitu meracích prístrojov. Tradičné meracie prístroje a pomôcky zo 16. – 17. storočia nahrádzajú presnejšie závesné kompasy, buzoly, sklonometry, svahomery, slnečné hodiny, grafické a technické pomôcky na vyhotovovanie plánov – rôzne kružidlá a odpichovadlá, zámerné pravítka postupne vybavené d'alekohľadom, meračské reťaze, kľúče a skrutky a iné pomôcky, ktoré boli súčasťou expozície. Na určovanie zemepisnej šírky sa používali zrkadlové sextanty, reflexný kruh a pasážne prístroje.

Čas sa meral chronometrami a polsekundovými kyvadlovými hodinami. Na meranie uhlov sa používal reflexný kruh a rôzne typy teodolitov, sextantov. Výškové rozdiely sa merali kvadrantom, výškovým kruhom, ale aj nivelačnými prístrojmi. Niektoré meracie prístroje sa kombinovali s ďalekohľadom alebo inými optickými zariadeniami. Po roku 1918 nastalo obdobie prudkého rozvoja výroby kvalitných technických pomôcok na mapovanie.

Zemský povrch znázorňujú a medzi kartografické diela patria aj glóbusy. Najstarším vystaveným glóbusom bol *Glóbus terrestris* vyhotovený norimberským profesorom matematiky Johannom Gabrielom *Doppelmayerom* (1677 – 1750) z roku 1728, ktorý sa venoval dejinám astronómie. Z 18. storočia pochádzali dva glóbusy hviezdnej oblohy znázorňujúce postavenie hviezd. Glóbusy z 20. storočia prezentoval glóbus sveta s cestnými sieťami (*Weltverkehrsglobus*) od *Paula Rättha* z Lipska v mierke 1:20 000 000 a v súčasnosti používaný fyzický glóbus z roku 1987 vyhotovený v mierke 1:50 000 000.

Záver

Slovenské národné múzeum je vrcholnou štátnou zbierkotvornou, vedeckovýskumnou a kultúrno-vzdelávacou inštitúciou v oblasti múzejnej činnosti v Slovenskej republike. Múzeá sa svojimi aktivitami snažia priblížiť výpovednú hodnotu výstavných artefaktov širokému spektru návštevníkov. Kartografické diela prezentované na výstave *Slovenských na mapách v 16. – 20. storočí* tvoria jedinečný, vzácny a významný prameň kartografickej histórie územia dnešného Slovenska a strednej Európy vôbec. Svojou historickou, faktografickou výpovednou hodnotou a estetickou pôsobivosťou zaujali nielen odbornú verejnosť, ale aj širšiu societu. Výstavu doplnili: počítačová prezentácia digitálnych katastrálnych máp z Ústredného archívu geodézie a kartografie, prehľad mapového vývoja povodia Dunaja z Múzea maďarskej kultúry a Podunajska v Komárne, súbor mapových diel s názvom *Vývoj mapového zobrazenia Moravy od 16. do 20. storočia* zahrňujúce aj časť územia Slovenska, krátky videofilm o živote a diele S. Mikovíniho. K úspešnosti výstavy prispela aj skutočnosť, že boli vystavené originály máp.

Autorky si dovoľujú poďakovať za spoluprácu všetkým kartografom, múzejníkom a archivárom, ktorí sa na výstave podieľali.

Literatura

PRIKRYL, L. V. (1977). *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava (Veda SAV).

VOZÁR, J., HOCK, M. *Vývoj banských máp a meracích prístrojov*. Katalóg k výstave, Banská Štiavnica (Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici).

Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra (1998). Bratislava (Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky a Český úrad zeměměřický a katastrální).

S u m m a r y

Slovakia on maps from the 16th to 20th centuries

From March 16 to April 27, 2005 the Slovak National Museum (SNM) together with the Ministry of Interior of the Slovak Republic (MI SR) and Geodesic and Cartographic Institute have organised the exhibition *Slovakia on Maps from the 16th to 20th centuries*, which took place in the SNM in Bratislava representing the development of mapping of the territory of Slovakia from its beginning to the present. Exhibited maps from historic collections of Slovak archives and other state institutions, over their aesthetic shaping and rich factual contents, have offered the information about geographical relief, settlement structure, and historical development of the territory of Slovakia through time and space. The retrospective of the mapping development was arranged to three parts according to the main periods (the 16th – 17th, the 18th, and the 19th – 20th centuries), supplemented with the guide texts. Each period was represented by masterpieces of prominent cartographers, whose authority and sense for progress in mapping was undisputable. For a long time, actually up to the split of Austro-Hungarian Monarchy, the territory of Slovakia was unknown to the world cartography, because as an integral part of the Hungarian State Slovakia has not had the local cartographic administration. Therefore, on Hungarian maps, it could only be found as inseparable, borderless territory.

The first references to mapping of localities within Slovakia go back as far as to the 15th century. Among them one could find the Map of Hungarian Kingdom from Lazarus (Roseti?), dated back to 1528, which is considered to be the first original unimpaired map with Slovak territory depicted on it. Another ex-

hibited map from the same century was elaborated by Johannes Sambucus, a scholar from the Trnava University (Fig. 1). Further unique maps, from the 16th to 17th centuries, were from historic and cartographic sources related to the history of anti-Osman struggle. In cartography of Hungarian Kingdom, the important role belongs to works of the Slovak cartographer and mathematician Samuel Mikoviny. One of such his works was presented by the Map of the Turiec County performed in the famous historical and geographical compendium *Notitia Hungariae* by Matej Bel published in 1736. From the same period came up maps worked out by Mikoviny's students, such as A. E. Fritsch, G. D. C. Nicolai, and maps depicting different parts of the Slovak territory in the 18th century (e.g. the vicinity of Bratislava – Fig. 2, and the regions of Kysuce, Gemer and Spiš – Fig. 3). In the 18th century, the climax of cartographic design was represented by the maps from the first military mapping of the territory of Slovakia carried out in 1769 – 1785.

Cartographic exactness and technical elaboration of maps largely improved during the second (1806 – 1869) and the third military mapping (1869 – 1887). Among the exhibited maps were the General Map of Hungarian Kingdom by Ján Lipský (Fig. 4), the Atlas of Hungarian Counties by J. M. Korabinský, and the map folios of Trenčín and Nitra Counties from the military mapping. The third military mapping was so perfect, that its maps with minor corrections (called reambulations) could have been accepted by the newly established Czechoslovak Republic in 1918. From this period, the most interesting was the group of border maps showing the long process of establishing state border between Slovakia (which became again an inseparable part, now of Czechoslovakia) and Hungary according to the Trianon Treaty (Fig. 5). The split of the First Czechoslovak Republic in 1939 was demonstrated by the maps of German production. The period of socialist Czechoslovakia was represented by the basic map of Slovakia from 1966. The development of modern mapping in Slovakia was concluded by the newly edited administrative maps of the Slovak Republic out in 1996.

Fig. 1 The map of Hungary by Ján Sambucus from 1579 (Bratislava Metropolitan Museum)

Fig. 2 The map of the Žitný ostrov, undated – presumably the second half of the 17th century (Bratislava Metropolitan Museum)

Fig. 3 The map of boundaries between the counties of Muráň and Liptovský Hrádok by J. Matolai and P. Porubský, from July 26, 1733 (Ministry of Interior of SR, the State Central Mining Office in Banská Štiavnica)

Fig. 4 The general map of Hungaria by Ján Lipský, Pest, 1810 (Slovak National Museum in Bratislava)

Fig. 5 The border map – the layout of the borderline according to the Trianon Treaty in the locality Salgótarján, 1922 (Ministry of Interior of SR, the State Border Office in Bratislava)

Translated by PhDr. L. Chorváthová

Lektoroval:

Doc. Ing. Milan HÁJEK, PhD.,

Zohor